

Edmunds Trumpa, Anna Stepiņa
(Daugavpils Universitātes Humanitārā fakultāte/
Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte)

Austrumlatvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma un latgalisko izlokšņu robežu pārmaiņas 19.–21. gs.

REFERĀTA ANOTĀCIJA

Kopš 1881. g., kad A. Bīlenšteins kartē pirmoreiz parādījis latviešu valodas dialektu izplatību (Döring 1881), latviešu dialektoloģijā ir nostiprinājušas divas valodas faktu kartografēšanas tradīcijas: izoglosu metode (aptuvenas īpatnību izplatības robežas tiek parādītas ar līnijām, skat. Bielenstein 1892; Rūķe 1939, 1940) un tīklojuma metode (īpatnības tiek atveidotas 512 „šūnās“ (pagastos), kas pārklāj Latvijas teritoriju un atbilst 1939. gada administratīvi teritoriālā iedalījuma stāvoklim, skat. Rudzīte 1964, 1969, 1982, 2005). Tīklojums tiek izmantots pēckara dialektologu darbos, ieskaitot *Latviešu valodas dialektu atlanta* kartes (LVDA 1999).

Kā rāda latgalisko izlokšņu rietumu robežas pētījums, veikts 2010.–2011. g., šīs otrās metodes specifika un trūkums ir tas, ka valodas īpatnību ilustrēšana tiek saistīta ne tik daudz ar reālo lingvistisko situāciju visā izlokšnes teritorijā, cik ar izlokšnes (resp. 1939. g. pagasta teritorijas) formu. Atsevišķa valodas parādība, atrodamā kādā izlokšnes vietā, nereti tiek uztverta kā visas izlokšnes īpatnība un kartē iezīmēta kā visas izlokšnes kontūra. Tā var tikt ignorētas kaimiņu izlokšņu īpatnības, kas ietiecas pētāmās izlokšnes nomalēs. Vēl problemātiskāki ir gadījumi, kad izlokšnē sastopamas divas īpatnības, raksturīgas pretējām izlokšnes malām. Tīklojuma kartēs tādas īpatnības parasti tiek sapludinātas un parādās kā varianti, sastopami visā izlokšnē. Tādējādi tīklojuma („šūnu“, pagastu) metode nevis izceļ īstos dialektu areālus un to robežas, bet deformē un noslēpj.

Referātā konstatēts, ka latviešu valodas izlokšņu tīklojums ar 512 vienībām ir savdabīga nejaušība, jo pagastu robežas ir teju katru gadu mainījušās: piem., 1920. g. 1. jūnijā Latvijā bija 510 pagasti, 1924. gadā izveidotajos 19 apriņķos bija 527 pagasti, bet 1940. gada 1. aprīli to bija 516 (Mieriņa 1999: 218–225). Iespējams, pēckara dialektoloģijā pieņemtais tīklojums atbilst stāvoklim, kas ir atrodams 1940. g. izdotajā *Latvijas ceļu kartē*.

Līdz šim nav zināms arī katrās izlokšnes teritorijas ģeogrāfiskais saturs: kādas agrāko laiku un mūsdienu apdzīvotas vietas (ciemi, viensētas) tai pieder, kādi dabas šķēršļi (upes, purvi, meži) ir tajā atrodami. Šo problēmu var atrisināt, rūpīgi salīdzinot 19.–21. gs. topogrāfiskās kartes un izveidojot precīzu latviešu izlokšņu karti. Pagaidām tiek zīmēta latgalisko un sēlisko izlokšņu robežjoslas kartes skice, kas tiks parādīta referāta laikā.

Vēl viena problēma, kas gandrīz nav skarta latviešu dialektoloģijā – valodas areālu saistība ar reliģisko draudžu robežām. Demonstrētajā Latgales pierobežas kartes skicē ir iekļauti dati par katoļu draudžu izplatību (Cakuls 1997).

Valodas faktu, administratīvo un draudžu robežu provizoriskā sastatīšana rāda, ka lingvistiskās izlokšņu robežas vislabāk atbilstu nevis 1939. g., bet pirms Pirmā pasaules kara veidotajam administratīvi teritoriālajam iedalījumam un senajām draudžu robežām.